

УДК 347.78:331.578

М.В. МЕНДЖУЛ, канд. юрид. наук, Закарпатський державний університет

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Ключові слова: громадська організація, право на найменування, право на інформацію, право на ділову репутацію, захист немайнових прав

Громадські організації, що набули статусу юридичної особи, володіють цивільною правоздатністю та дієздатністю, можуть бути учасниками як майнових, так і особистих немайнових правовідносин, що обумовлює актуальність дослідження не тільки майнових, а і особистих немайнових прав громадських організацій. У науковій літературі досліджені особисті немайнові права фізичних осіб [1, 2] та юридичних осіб [3–5]. Водночас особливості особистих немайнових прав громадських організацій досліджені не достатньо.

Громадська організація, відповідно до ст.90 ЦК України та ст.121 Закону України «Про об'єднання громадян», повинна мати своє найменування. Аналіз ст.90 ЦК України дає підстави зробити висновок, що громадська організація, як і всі юридичні особи приватного права, зобов'язана мати своє найменування та не використовувати найменування іншої юридичної особи. Водночас громадська організація має такі права: право мати повне та скорочене найменування (ч.1 ст.90 ЦК України та ч.3 ст.121 Закону України «Про об'єднання громадян»); виключне право на використання свого найменування (ч.4 ст.121 Закону України «Про об'єднання громадян»); право на захист від неправомірного використання найменування.

Цивільний кодекс України (ч.2 ст.90) надає право юридичній особі, що є підприємницьким товариством, мати комерційне (фірмове) найменування, яке може бути зареєстроване у

порядку, встановленому законом. У науковій літературі питання правового регулювання права на комерційне найменування достатньо досліджені [6, 7]. Право на комерційне найменування є об'єктом права інтелектуальної власності (ст.420, глава 43 ЦК України). Науковці чітко розмежують найменування, що індивідуалізує юридичну особу як самостійного суб'єкта права, та комерційне найменування юридичної особи, яке використовують для ідентифікації відносин із клієнтами в якому-небудь конкретному секторі економіки [8, с.35]. А. Кодинець відзначає, що юридична особа може використовувати лише одне позначення для самоідентифікації – найменування у разі, якщо вона не здійснює підприємницької діяльності, чи комерційне найменування – якщо вона є господарюючим суб'єктом [9, с.31]. Ю.М. Капіца відзначає, що ЦК України прямо не заперечує проти наявності фірмового найменування в інших юридичних осіб приватного права, крім підприємницьких товариств [10, с.221]. Ми підтримуємо позицію науковців, які обґрунтовують, що не можуть мати комерційних найменувань установи, які виконують функції некомерційного характеру, тобто не здійснюють підприємницьку діяльність (зокрема фонди, асоціації, громадські та релігійні організації, споживчі кооперативи, а також їх об'єднання) [11, с.435], або ж прямо вказують, що комерційне найменування може мати лише юридична особа, яка є підприємницьким товариством [12, с.453; 13, с.12]. Судова практика також підтверджує наявність комерційного (фірмового) найменування у юридичної особи, яка є підприємницьким товариством (Лист Вищого господарського суду України «Про практику застосування господарськими судами законодавства про захист прав на об'єкти інтелектуальної власності» від 14.12.2007 р. № 01-8/974 та Оглядовий лист Вищого господарського суду України «Про практику застосування господарськими судами законодавства про захист прав на об'єкти інтелектуальної власності (за матеріалами справ, розглянутих у

касаційному порядку Вищим господарським судом України» від 30.06.2009 р. № 01-08/411/1).

Аналіз законодавства та наукових праць дає можливість виділити такі принципи правового регулювання права на найменування громадських організацій та інших юридичних осіб приватного права: принцип достовірності (найменування юридичної особи не повинно вводити в оману інших учасників цивільних правовідносин); принцип винятковості (найменування повинно бути новим та відрізнятися від найменувань інших юридичних осіб); принцип постійності (право на найменування діє протягом існування юридичної особи). Найменування для громадської організації, як і для будь-якої іншої юридичної особи, є тим самим, що для фізичної особи її ім'я, тобто особистим немайновим правом абсолютного характеру, що не може бути предметом обігу.

Стаття 94 ЦК України та ст.5 Закону України «Про інформацію» гарантують громадським організаціям, що набули статусу юридичної особи, право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань та функцій, передбачених статутом. Реалізація права на інформацію громадськими організаціями не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси громадян, права та інтереси юридичних осіб.

Відповідно до ст.20 Закону України «Про інформацію» за режимом доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом. Інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація. При цьому конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Конфіденційна інформація може поширюватися за ба-

жанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом. Таким чином, громадські організації можуть володіти відкритою інформацією та інформацією з обмеженим доступом.

Відповідно до ч.2 ст.505 ЦК України комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці. Перелік відомостей, що не можуть бути віднесені до комерційної таємниці, встановлений Постановою Кабінету Міністрів України «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» від 09.08.1993 р. № 611. Слід відмітити, що комерційна таємниця є об'єктом права інтелектуальної власності (ст.420 та глава 46 ЦК України, ст.155 ГК України). Ю.В.Носік вважає, що суб'єктами права на комерційну таємницю можуть бути будь-які учасники цивільних відносин, а обмеження кола суб'єктів права на комерційну таємницю лише суб'єктами господарювання або, навіть, підприємництва, не має достатнього економіко-правового обґрунтування [14, с.5]. Ми погоджуємось з цією позицією, і вважаємо, що громадська організація, яка набула статусу юридичної особи, має право на комерційну таємницю.

Відповідно до ст.94 ЦК України громадська організація, що набула статусу юридичної особи, має право на недоторканість її ділової репутації. В літературі під діловою репутацією розуміють загальну думку про особу, що склалася на підставі оцінки її професійної, суспільно-корисної діяльності чи роботи, якості продукції [15, с.99; 16, с.326–327]. Відповідно до ст.2 Закону України «Про банки і банківську діяльність», ділова репутація – відомості про відповідність діяльності юридичної або фізичної особи, у тому числі керівників юридичної особи та власників істотної участі у такій юридичній особі, вимогам закону, діловій практиці та професійній етиці, а

також відомості про порядність, професійні та управлінські здібності фізичної особи.

У науковій літературі триває дискусія про те, чи всі юридичні особи володіють діловою репутацією, чи тільки юридичні особи, що здійснюють підприємницьку діяльність. Ми підтримуємо позиції тих науковців, які вважають, що ділова репутація набувається шляхом здійснення будь-якої суспільно корисної діяльності, в тому числі службової, професійної, підприємницької тощо, як фізичними, так і юридичними особами [16, с.327]. Крім того, Пленум Верховного Суду України в Постанові «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27.02.2009 р. № 1 визначив, що під діловою репутацією юридичної особи, у тому числі підприємницьких товариств, фізичних осіб – підприємців, адвокатів, нотаріусів та інших осіб, розуміється оцінка їх підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності, яку здійснює така особа як учасник суспільних відносин. Таким чином, громадська організація має право на ділову репутацію, яке виникає з моменту реєстрації її як юридичної особи та діє до її припинення.

Формування ділової репутації громадської організації відбувається шляхом всебічного сприйняття, оцінки фізичними та юридичними особами, органами державної влади та місцевого самоврядування її діяльності. Основними об'єктами оцінки, які водночас є факторами, що впливають на формування ділової репутації громадських організацій, є: ефективність та види їх діяльності, якість наданих послуг (виконаних робіт), дотримання законодавства, договірних зобов'язань, моральних засад суспільства. Ділова репутація носить індивідуалізуючий та динамічний характер. Крім того, ділова репутація громадської організації пов'язана з її найменуванням. Оскільки саме через цей засіб індивідуалізації інші учасники цивільних правовідносин ідентифікують діяльність та громадську організацію, що її здійснює.

Виходячи з цього, ділову репутацію громадської організації можна визначити як оцінку фізичними та юридичними особами, органами державної влади та місцевого самоврядування, засобами масової інформації, засновану на інформації про її діяльність, дотримання законодавства, договірних зобов'язань та моральних засад суспільства.

Громадські організації як юридичні особи не можуть володіти честю та гідністю, які визначають моральні якості людини (фізичної особи). Під честю розуміють суспільну оцінку особистості, її моральних та соціальних якостей, а гідність визначають як самооцінку особистості своїх ділових, моральних та інших соціальних якостей [17, с.145].

Особисті немайнові права громадських організацій як юридичних осіб захищаються відповідно до глави 3 ЦК України (ст.94 ЦК), якою встановлено основні засади захисту цивільних прав та інтересів.

У разі приниження ділової репутації громадської організації, вона відповідно до ст.23 ЦК України, має право на відшкодування моральної шкоди. Відповідно до роз'яснень Вищого Арбітражного Суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з відшкодуванням моральної шкоди» від 29.02.1996 р. № 02-5/95 моральною визнається шкода, заподіяна організації порушенням її законних немайнових прав. У постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31.03.1995 р. № 4 визначено, що під немайновою шкодою, заподіяною юридичній особі, слід розуміти втрати немайнового характеру, що настали у зв'язку з приниженням її ділової репутації, посяганням на фірмове найменування, товарний знак, виробничу марку, розголошенням комерційної таємниці, а також вчиненням дій, спрямованих на зниження престижу чи підірив довіри до її діяльності.

Моральна шкода відшкодовується грішми, іншим майном або в інший спосіб. При визначенні розміру відшкодування враховують-

ся вимоги розумності і справедливості. Моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування. Порядок розгляду судами справ про відшкодування моральної шкоди врегульовані процесуальними кодексами України. При цьому суди враховують також постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» від 27.03.1992 р. № 6, «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31.03.1995 р. № 4, «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27.02.2009 р. № 1, роз'яснення Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з відшкодуванням моральної шкоди» від 29.02.1996 р. № 02-5/95 та ін.

Відповідно до роз'яснень Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з відшкодуванням моральної шкоди» від 29.02.1996 р., найбільш характерними випадками заподіяння моральної шкоди організації є поширення, у тому числі через засоби масової інформації, відомостей, що не відповідають дійсності або викладені неправдиво, які порочать ділову репутацію або завдають шкоди її інтересам.

Слід зазначити, що спростування недостовірної інформації як спосіб захисту репутації юридичних осіб ЦК України не передбачений. Проте, відповідно до п.5 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27.02.2009 р. № 1 не тільки фізична, але й юридична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації.

Право на спростування гарантує юридичним особам також ст.37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 р. та ст.64 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 р.

Під поняттям «спростування» розуміють доведення неправильності, помилковості будь-чийх тверджень, переконань або їх заперечення. Спростування має відбуватись, як правило, у формі, ідентичній поширенню інформації, а коли це неможливо чи недоцільно, – в адекватній чи іншій формі. Право на відповідь полягає у можливості особи надати пояснення щодо поширеної інформації, власний коментар чи тлумачення її змісту, внесення корективів та виправлень у поширену інформацію. Стаття 65 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 р. гарантує юридичним особам право на відповідь.

Ми вважаємо, що громадська організація, як і всі інші юридичні особи приватного права, ділова репутація яких принижена, мають право не тільки на відшкодування моральної шкоди, а і право на відповідь, спростування недостовірної інформації та заборону поширення інформації, якою порушується їх право на ділову репутацію, що необхідно встановити в ЦК України. При цьому слід враховувати, що для виникнення у громадської організації права на відповідь чи спростування інформації, що принижує її ділову репутацію, необхідна сукупність наступних підстав: поширення інформації, що може бути здійснено різноманітними способами (наприклад, через засоби масової інформації або усно винною особою невизначеному колу осіб, декільком особам або одній (третій) особі); розповсюджена інформація, що принижує ділову репутацію, повинна не відповідати дійсності або бути неправдиво викладена; інформація, що розповсюджується особою, повинна заподіювати шкоду інтересам громадської організації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія / Р. О. Стефанчук. – К. : КНТ, 2008. – 625 с.
2. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.03 / Р. О. Стефанчук. – К., 2007. – 41 с.
3. Івченко Т. В. Цивільно-правове регулювання комерційної таємниці як об'єкта права інтелектуальної власності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Т. В. Івченко ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2009. – 16 с.
4. Іщук С. І. Право інтелектуальної власності на комерційне (фірмове) найменування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / С. І. Іщук. – К., 2009. – 20 с.
5. Родіонов О. В. Ділова репутація підприємства: формування, діагностика, розвиток : монографія / О. В. Родіонов. – Луганськ : Ноулідж, 2009. – 407 с.
6. Козлова О. О. Деякі проблеми визначення комерційного (фірмового) найменування в Україні (теоретико-правовий аспект) / О. О. Козлова // Держава і право. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – Вип. 26. – С. 370–375.
7. Селіванов А. Кому належить право на фірмове найменування (фірму)? / А. Селіванов // Вісник Акад. правових наук України. – 2002. – № 3 (30). – С. 103–110.
8. Еременко В. И. Особенности правовой охраны фирменных наименований в Российской Федерации / В. И. Еременко // Государство и право. – 2006. – № 4. – С. 29–40.
9. Кодинець А. Правовий статус комерційних (фірмових) найменувань за законодавством України / Анатолій Кодинець // Юридична Україна. – 2005. – № 2. – С. 28–33.
10. Капіца Ю. М. Питання адаптації законодавства України у сфері охорони фірмових найменувань до законодавства європейських країн / Ю. М. Капіца // Правова охорона комерційних позначень в Україні: проблеми теорії і практики : зб. наук. ст. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка, Ю. Л. Бошицького. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Вид-во «Юрид. думка», 2006. – С. 200–229.
11. Цивільне право України: Академічний курс : у 2 т. Т. 1. Загальна частина : підручник / [А. Ю. Бабаскін, Т. В. Боднар, Ю. Л. Бошицький та ін.] ; за заг. ред. Я. М. Шевченко. – К. : Ін Юре, 2004. – 520 с.
12. Кузнєцова Н. С. Найменування юридичної особи і комерційне (фірмове) найменування: проблема співвідношення, регулювання і захисту / Н. С. Кузнєцова, О. В. Кохановська // Правова охорона комерційних позначень в Україні: проблеми теорії і практики : зб. наук. ст. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка, Ю. Л. Бошицького. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Вид-во «Юрид. думка», 2006. – С. 446–459.
13. Бошицький Ю. Л. Комерційні найменування: основні правові аспекти / Ю. Л. Бошицький, О. О. Козлова, Г. О. Андрощук ; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Юрид. думка, 2006. – 216 с.
14. Носік Ю. В. Права на комерційну таємницю в Україні (цивільно-правовий аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Ю. В. Носік. – К., 2006. – 18 с.
15. Галянтич М. Захист ділової репутації: цивільно-правові проблеми / М. Галянтич // Право України. – 2001. – № 1. – С. 97–100.
16. Ярешко О. В. Право на недоторканість ділової репутації в системі особистих немайнових прав / О. В. Ярешко // Держава і право. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – Вип. 24. – С. 325–329.

17. Красицька Л. В. Цивільно-правове регулювання особистих немайнових прав громадян : монографія / Л. В. Красицька. – Донецьк : ДІВС МВС України, 2002. – 164 с.

Менджул М. В. Особисті немайнові права громадських організацій: окремі аспекти / М. В. Менджул // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 629–634 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12mmvooa.pdf>

Досліджено особисті немайнові права громадських організацій, в тому числі право на найменування, на інформацію, комерційну таємницю та ділову репутацію, а також особливості захисту особистих немайнових прав громадських організацій.

Менджул М.В. Личные неимущественные права общественных организаций: отдельные аспекты

Исследовано личные неимущественные права общественных организаций, в том числе право на название, на информацию, коммерческую тайну та деловую репутацию, а также особенности защиты личных неимущественных прав общественных организаций.

Mendzhul M.V. Personal Non-Property Rights of Civic Organizations: Selected Issues

Personal non-property rights of civic organizations have been subject of the research, including the right on the title, right on information, commercial information and business reputation, as well as peculiarities of protection of personal non-property right of civic organizations.